

Мішина Валерія Олегівна, здобувач вищої освіти факультету
оперативно-рятувальних сил, 2 курс, група ПГПБ-16-222,

Черкашин Олександр Віталійович, викладач кафедри пожежної та
рятувальної підготовки, кандидат педагогічних наук,

Пономаренко Роман Володимирович, заступник начальника кафедри
пожежної та рятувальної підготовки, кандидат технічних наук, старший
науковий співробітник

Національний університет цивільного захисту України, м. Харків

ПРОБЛЕМИ ВИХОВАННЯ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ПОЖЕЖОБЕЗПЕЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЯК ЕЛЕМЕНТ ЗАХИСТУ НАСЕЛЕННЯ ВІД НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

***Анотація.** Необхідність удосконалити у молодших школярів культуру пожежної безпеки зумовлена трагічними даними виникнення пожеж та загибелі у них дітей. Ця проблематика є актуальною і звучить не тільки в рамках державних програм навчального процесу, а й досі є обговоренням в наукових студіях. Питання формування у школярів знань, умінь та навичок самозахисту в умовах пожежної небезпеки є невирішеним завданням сучасності, про що нижче акцентовано увагу. Обґрунтовано найбільш ефективні форми та методи виховної роботи для формування протипожежних знань.*

***Ключові слова:** формування знань, пожежобезпечна культура, безпечна поведінка, форми і методи виховної роботи.*

Актуальність. Постановка завдання. Сучасний світ сповнений надзвичайними ситуаціями природного, техногенного, соціального характеру. Одним з видів таких небезпек довілля є пожежі. Щороку в Україні виникають десятки тисяч пожеж, у яких гинуть сотні людей, у тому числі дітей. Так, за матеріалами Державної служби України з надзвичайних ситуацій тільки за останні п'ять років в Україні виникло 272411 пожеж, у яких загинуло 16756 людей, у тому числі 484 дитини; отримали травми 8396 людей, з них 722 дитини; було врятовано 19157 людей та 1499 дітей [9]. Найбільша кількість пожеж та загиблих у них дітей спостерігається в житлових будинках. Поміж усіх причин, більше 80 % пожеж виникає внаслідок впливу соціального фактору (необережного поводження з вогнем; порушення правил пожежної безпеки під час експлуатації електроприладів та пічного опалення; пустощів дітей з вогнем). Така сумна картина говорить про необхідність

вжиття невідкладних заходів щодо вдосконалення системи виховної роботи з населенням, в тому числі і дітей у сфері пожежної безпеки з метою реальних позитивних зрушень у підвищенні ефективності пожежної культури в сучасних умовах, що, своєю чергою, сприятиме досягненню передового світового рівня захисту людей та дітей від пожеж. Обрана нами проблема є актуалізованою в дослідженнях О. Ващенко [1], І. Гуріненко [3], В. Дивак [4], М. Удовенко [14] та ін. Однак, серед наукових досліджень у галузі навчання дітей пожежній безпеці ще недостатньо робіт, де б комплексно розглядалися всі її аспекти для формування у школярів знань про пожежогасіння та умінь і навичок з самозахисту свого життя у разі виникнення пожежної небезпеки.

Основна частина. В основі понятійно-категоріального апарату безпеки життєдіяльності лежить термін «пожежна безпека», який розглядається в головному діючому законодавчому документі – Кодексі цивільного захисту України (далі – Кодекс) «як відсутність неприпустимого ризику виникнення і розвитку пожеж та пов'язаної з ними можливості завдання шкоди живим істотам, матеріальним цінностям і довкіллю» [6, с. 3]. Окремого нормативного документу, присвяченого пожежній безпеці, що розглядав би поняття «забезпечення пожежної безпеки школярів», «пожежно-профілактична робота з дітьми», «навчання дітей пожежній безпеці», «формування у дітей знань, умінь та навичок з пожежної безпеки» та ін. сьогодні не існує. У статті 39 розділу 10 підрозділу 4 Кодексу прописано, що популяризація культури безпеки життєдіяльності серед дітей та молоді покладається на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, громадськими організаціями шляхом:

- 1) проведення шкільних, районних (міських), обласних та всеукраїнських змагань з безпеки життєдіяльності;
- 2) проведення навчально-тренувальних зборів і польових таборів;
- 3) участі команд-переможниць у заходах міжнародного рівня з цих питань.

Навчання учнів молодших класів діям у надзвичайних ситуаціях та правилам пожежної безпеки є обов'язковим і здійснюється під час навчально-виховного процесу.

Для молодших класів питання пожежної безпеки включено до навчальної програми з «Основ здоров'я» [11]. Серед основних завдань вивчення предмета є формування в учнів знань про здоров'я, здоровий

спосіб життя, безпечну поведінку, взаємозв'язок організму людини з природним, техногенним і соціальним оточенням; розвиток в учнів мотивації дбайливо ставитися до власного здоров'я, удосконалювати фізичний, соціальний, психічний і духовний його складники; виховання в учнів потреби у здоров'ї, що є важливою життєвою цінністю, свідомого прагнення до ведення здорового способу життя; розвиток умінь самостійно приймати рішення щодо власних вчинків; набуття учнями власного здоров'язбережувального досвіду з урахуванням стану здоров'я; використання у повсякденному житті досвіду здоров'язбережувальної діяльності для власного здоров'я та здоров'я інших людей [11]. Однак, на жаль, не дивлячись на спектр теоретичного матеріалу з пожежної безпеки, з яким працюють молодші школярі, практичну реалізацію здобутих протипожежних вмінь і навичок у виховній позакласній роботі, ми маємо доволі сумну статистичну картину щодо загибелі й травмування дітей у пожежах. Відтак процес формування знань про пожежогасіння в учнів молодших класів потребує значного вдосконалення.

На відсутність в учнів молодших класів сталих умінь і навичок з протипожежної безпеки впливає низка факторів. По-перше, – це мала кількість годин, що відводиться на опрацювання теми «Пожежна безпека», та неможливість повноцінного практичного тренінгу отриманих теоретичних знань під час шкільних занять, усе ще невироблена методика навчання та відпрацювання чіткого алгоритму правильних дій під час виникнення пожежі. По-друге, авторами діючих підручників з основ здоров'я молодшим школярам пропонується теоретичний та практичний курс, у якому лише незначна частина матеріалу є пов'язаною з питаннями пожежної безпеки, відтак запропонований курс не охоплює повною мірою всі необхідні питання. Шкільний матеріал з пожежної безпеки складається з наступних тем: ознайомлення школярів з виникненнями загорянь та пожеж, як себе правильно вести, що робити, як загасити пожежу та ін., однак цей матеріал не відбиває сучасний стан протипожежної безпеки, більшість прикладів та порад щодо подолання пожежонебезпечних ситуацій, описані в діючих підручниках для 1–4 класів, не мають прив'язки до дійсно небезпечних ситуацій сьогодення. На допомогу шкільним вчителям було розроблено навчальні й навчально-методичні комплекси з питань протипожежної безпеки, зокрема у цьому контексті варто згадати напрацювання П. Воробієнко та ін. [2], Є. Желібо [5], Н. Красоткіної [7], Н. Митохір, С. Янусь [8], М. Сороки та ін. [12], В. Теслі [13] та ін. Уваги заслуговує й посібник А. Обертинської, З. Огороднійчук та А. Сичевського [10], автори якого пропонують змістовний теоретичний

та практичний матеріал у сфері пожежної безпеки для навчання молодших школярів.

Тож сьогодні, звертаючись до проблеми навчання дітей пожежній безпеці, ми говоримо про те, що слід ґрунтовно й комплексно підходити до формування в дітей пожежобезпечної культури.

У сучасній школі для формування протипожежних вмінь і навичок використовуються різноманітні форми й методи роботи, основними серед яких є лекція, бесіда, показ наочного матеріалу під час уроків з основ здоров'я. Проте, на нашу думку, до цього переліку варто додати й інші форми та методи виховної роботи, як скажімо, екскурсії школярів у пожежну частину, виступи представників пожежної охорони на класних годинах, у пришкольних та літніх таборах.

Тематичні екскурсії в пожежну частину на етапі початкової школи є важливим складником організації навчання дітей окремих напрямків пожежної безпеки. Завдяки цій формі роботи діти починають краще розуміти важливість дотримання правил пожежної безпеки, усвідомлювати небезпеку пожежі та її наслідків, адже лише під час екскурсії діти отримують можливість поговорити про пожежі з професійними рятувальниками, розібрати негативні моменти виникнення небезпечних ситуацій, проаналізувати необхідність придбання знань щодо профілактики виникнення пожеж, правильного алгоритму дій, виходячи з реальних прикладів життєвих ситуацій, про які розкажуть фахівці в процесі екскурсії. Побачивши наочно статистику дзвінків за добу до Служби порятунку, діти матимуть можливість краще усвідомлювати шкоду від фальшивих (хибних) дзвінків; розуміти наскільки важлива достовірна та повна інформація про пожежу, або подію; знати, що слід казати, викликаючи пожежних; та розуміти важливість швидкого прийому інформації та передачі її рятувальникам заради безпеки свого життя та життя оточуючих людей. Важливим фактом для усвідомлення стане те, що незнання усіх необхідних даних про місце виникнення пожежі, координат місцевості, де виникла пожежа, призведе до затримок у роботі рятувальників, і це, своєю чергою, може спричинити трагічні наслідки. У той же час діти матимуть змогу перевірити власні, уже наявні, знання з безпеки своєї життєдіяльності.

Ефективним методом навчання основам пожежної безпеки є евакуація з навчального закладу чи будинку (квартири) за умови надання дітям повної самостійності під час виконання дій та прийняття рішень про евакуацію, визначення напрямків порятунку та його шляхи (через коридори, евакуаційні виходи, вестибюлі тощо). Педагог чи запрошений на ці заняття співробітник Служби порятунку при цьому

обмежитися функцією контролю. Серед його завдань буде умовно вигадати місце виникнення пожежі та проаналізувати правильність дій молодшого школяра. Етапові практичного відпрацювання наявних умінь та навичок має передувати етап попереднього опрацювання теоретичного матеріалу. Перед тренувальною евакуацією спочатку вчителям, а потім школяреві слід розповісти про шляхи евакуації та евакуаційні виходи; показати, де вони розташовані у школі та куди ведуть. Цю інформацію має надавати спеціально запрошений представник місцевої пожежної охорони. Найефективнішим цей метод буде при взаємодії трьох сторін: рятувальники–педагоги–батьки. Завданням батьків у цьому випадку буде надання дітям необхідної протипожежної інформації відносно власної оселі, зокрема діти мають знати специфіку розташування кімнат у домашній оселі, шляхів евакуації з них, можливі варіанти виникнення пожежі та ймовірні шляхи порятунку у безпечне місце. Допомогти батькам з експертизою протипожежного стану домашньої оселі можуть рятувальники, спеціально запрошені для цього на батьківські збори.

Проте найбільш ефективними при формуванні в дітей молодшого шкільного віку необхідного обсягу знань, умінь та навичок з основ пожежної безпеки, ми вважаємо, є практично-ігрові тренінги з пожежної безпеки. Для цього заздалегідь розробляються спеціальні завдання з відпрацювання різних вигаданих пожежонебезпечних ситуацій в ігровій формі. Найпростіші вправи можна організувати на подвір'ї школи, біля будинку, влітку – на території дитячих оздоровчих таборів. Йдеться про найпростіші завдання, при виконанні яких діти можуть наочно побачити можливі варіанти подолання пожежонебезпечної ситуації. Детально з цього приводу можна ознайомитися у матеріалах наших попередніх здобутках [15, 16, 17].

Висновки. Тим самим, можна констатувати, що на сучасному етапові ефективного формування стійких протипожежних знань, умінь і навичок не можна досягти лише опануванням матеріалу зі шкільних підручників. Корисним є знайомство вчителів з провідними здобутками зарубіжних та українських методистів і науковців у галузі пожежної безпеки. Важливого значення слід надавати оптимальному вибору ефективних форм і методів виховної роботи зі школярами при формуванні протипожежних умінь і навичок. Найбільш ефективним методом отримання необхідних знань, умінь і навичок з основ пожежної безпеки у школярів молодшого шкільного віку є гра. Використання ігрових ситуацій дає змогу ілюструвати приклади із життєвих ситуацій виникнення загорань та пожеж, моделювати поведінку дитини в небезпечних для життя умовах; сприяє формуванню самостійності

вихованця за рахунок набуття стійких знань, умінь і навичок. При використанні ігрових методів для оволодіння навичками пожежної безпеки доцільним є залучення до процесу навчання й виховання співробітників Служби порятунку. Це дозволить підвищити рівень знань у дітей щодо дій у разі виникнення пожежі та відпрацювати правильний алгоритм дій. Відтак досі на часі розробка нової системи організації навчання дітей основам пожежної безпеки, що, своєю чергою, вимагає більш ґрунтовного наукового осмислення.

Список використаних джерел

1. Ващенко О. М. Формування у молодших школярів компетенцій безпеки життєдіяльності : теоретичний аспект / О. М. Ващенко // Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді. – 2014. – Вип. 18. – С. 99–106.
2. Воробієнко П. П. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / П. П. Воробієнко, М. В. Захарченко, Л. В. Орел. – Одеса : ОНАЗ ім. О. С. Попова, 2013. – 76 с.
3. Гурієнко І. Дидактичні умови навчання правилам пожежної безпеки молодших школярів / І. Гурієнко // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені П. Тичини. Педагогічні науки. – 2010. – № 1. – С. 60–69.
4. Дивак В. В. Енциклопедія виживання : навчальний посібник / В. В. Дивак, А. П. Юхименко. – Кам'янець-Подільський : Медобори, 2003. – 156 с.
5. Желібо Є. Безпека життєдіяльності : навчальний посібник / Є. Желібо, Н. Заверуха. – К. : Каравела, 2003. – 328 с.
6. Кодекс цивільного захисту України [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5403-17/>.
7. Красоткіна Н. Г. Виховні бесіди про правила дорожнього руху та протипожежної безпеки. 1–4 класи / Н. Г. Красоткіна. – Тернопіль : Мандрівець, 2006. – 136 с.
8. Митохір Н. Основи здоров'я. 3 клас : посібник для вчителя / Н. Митохір, С. Янусь. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 112 с.
9. Національна доповідь про стан пожежної та техногенної безпеки в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://mns.gov.ua/>
10. Обертинська А. П. Бережи себе, малюк! : навчальний посібник для дітей молодшого шкільного віку та їх батьків /

А. П. Обертинська, З. В. Огороднійчук, А. С. Сичевський. – 2-ге вид., перероб. та доп. – К. : Росава-Н, 2009. – 112 с.

11. Основи здоров'я. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів. 1–4 класи [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/pochatkova-shkola.html>

12. Протипожежна безпека : збірник для допомоги вчителям і вихователям у викладанні основ протипожежної безпеки / упоряд. М. Сорока ; ред. Г. Сапун. – Тернопіль : Підручники і посібники, 2002. – 80 с.

13. Тесля В. Юний пожежник : книга-гра : для дітей молодшого шкільного віку / В. Тесля. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2012. – 32 с.

14. Удовенко М. А. Методика формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи у процесі вивчення «Основ здоров'я» / М. А. Удовенко // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи. – 2014. – № 43. – С. 238–246.

15. Черкашин О. В. Форми та методи виховної роботи з молодшими школярами при навчанні основ пожежної безпеки / О. В. Черкашин // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. праць / ред. кол.: акад. І. Ф. Прокопенко (голов. ред.) та інші; Харк. нац. пед. ун-т імені Г. С. Сковороди. – Вип. 45. – Харків : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 105–114. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6370>.

16. Черкашин О. В. Основи пожежної безпеки в системі навчання та виховання молодших школярів / О. В. Черкашин // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія : Педагогічні науки. – 2016. – Вип. 3 (85). – С. 152–157. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6372>.

17. Черкашин О. В. Навчання молодших школярів пожежній безпеці: сучасний стан проблеми / О. В. Черкашин // Наукові записки Тернопільського національного університету імені Володимира Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2016. – № 3. – С. 182–189. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до джерела: <http://repositsc.nuczu.edu.ua/handle/123456789/6374>.

Мишина В.О., Черкашин А.В., Пономаренко Р.В.
ПРОБЛЕМЫ ВОСПИТАНИЯ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ
ПОЖАРОБЕЗОПАСНОЙ КУЛЬТУРЕ КАК ЭЛЕМЕНТ ЗАЩИТЫ
ОТ ПОСЛЕДСТВИЙ ЧРЕЗВЫЧАЙНЫХ СИТУАЦИЙ

***Аннотация.** Необходимость усовершенствовать у младших школьников культуру пожарной безопасности обусловлена трагическими данными возникновения пожаров и гибели в них детей. Эта проблематика актуальна и звучит не только в рамках государственных программ учебного процесса, но и до сих пор является обсуждением в научных исследованиях. Вопросы формирования у школьников знаний, умений и навыков самозащиты в условиях пожарной опасности является нерешенной задачей современности, о чем ниже акцентировано внимание. Обоснованно наиболее эффективные формы и методы воспитательной работы для формирования противопожарных знаний.*

***Ключевые слова:** формирование знаний, пожаробезопасная культура, безопасное поведение, формы и методы работы.*

Mishyna V.O., Cherkashyn O.V., Ponomarenko R.V.
**PROBLEMS OF EDUCATION IN JUNIOR SCHOOLCHILDREN FOR
FIRE CULTURE AS AN ELEMENT OF PROTECTION FROM
CONSEQUENCES OF EMERGENCIES**

***Abstract.** The need to improve the culture of fire safety in junior schoolchildren is due to the tragic data of fires and the death of children in them. This problem is topical and sounds not only in the framework of state programs of the educational process, but is still a discussion in scientific research. The formation of knowledge, skills and skills of self-defense in schoolchildren in the conditions of fire danger is an unresolved task of the present, which is underlined. The most effective forms and methods of educational work for formation of fire-prevention knowledge are justified.*

***Keywords:** formation of knowledge, fireproof culture, safe behavior, forms and methods of work.*